

Fäxhult 1:33 m fl, Härryda socken och kommun, Västra Götalands län

Arkeologisk utredning

Kolningsgrop från 1700-talet

Annika Östlund

Kulturlandskapet rapporter 2017:4

**Fäxhult 1:33 m fl, HÄrryda socken och kommun,
Västra Götalands län
Arkeologisk utredning
Kolningsgrop från 1700-talet**

Annika Östlund

Kulturlandskapet

Administrativa uppgifter

Fastighet: Fäxhult 1:33, Fäxhult 1:3 och Kärrsgärde 1:3, Härryda socken, Härryda kommun, Västra Götalands län

Länsstyrelsebeslut dnr: 431-39534-2016

Uppdragsgivare: Samgräv Recycling AB

Fältarbetstid: 2016-12-01 - 2016-12-01

Projektnummer: 1620-1

Projektansvarig: Stig Swedberg

Fältansvarig: Annika Östlund

Övrig personal: Benjamin Grahn Danielson

För personalens meriter hänvisas till Kulturlandskapets hemsida.

Undersökningsområdets storlek: 450 000 m²

Belägenhet i SWEREF 99 TM: Norr 6395950 m, Öst 342900 m

Höjd över havet: Runt 125 meter

Arkiv: Kulturlandskapet

Dokumentationsmaterial: Mätfiler, fotografier, lämningslista och fotolista i ods-format.

Digitalt dokumentationsmaterial förvaltas av Kulturlandskapet.

Fynd: Har ej omhändertagits.

Fäxhult 1:33 m fl, Härryda socken, och kommun, Västra Götalands län

Arkeologisk utredning

Kolningsgrop från 1700-talet

Kulturlandskapet rapporter 2017:4

© Kulturlandskapet 2017

Författare: Annika Östlund

Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen.

Omslagsbild framsida: Vy över en del av det södra området. Foto mot öster.

Bild baksida: Vy över Grepetjärnen i den nordvästra delen av området. En del av deponin ans till vänster i bild.

Foto mot nordväst.

Orienteringskarta: Framställd av Kulturlandskapet med data från Map Maker, FMIS samt Länsstyrelsen i Västra Götaland.

Topografisk grundkarta samt plankarta: Tillhandahållen av beställaren.

Övriga kartor och situationsplaner: Framställda av Kulturlandskapet.

Redigering och layout: Cecilia Wingård

Tryck: Nordbloms Trycksaker AB, Hamburgsund

Sökord: Kolningsgrop, 1700-tal, Västergötland

Kulturlandskapet

Ekelidsvägen 5

457 40 FJÄLLBACKA

www.kulturland.se

kontakt@kulturland.se

Innehåll

Sammanfattning	5
Syfte	7
Utredningsområdet	7
Tidigare undersökningar	7
Metod	8
Utredningsresultat	8
<i>Lämningar</i>	8
<i>Analysresultat</i>	8
<i>Schakt, anläggningar och fynd</i>	8
Tolkning	9
Antikvarisk bedömning	10
Förslag på ytterligare åtgärder	10
Källor	12
Bilagor	
1. Vedartsanalys (Vedlab)	14
2. ¹⁴ C-analys (CEDAD)	16

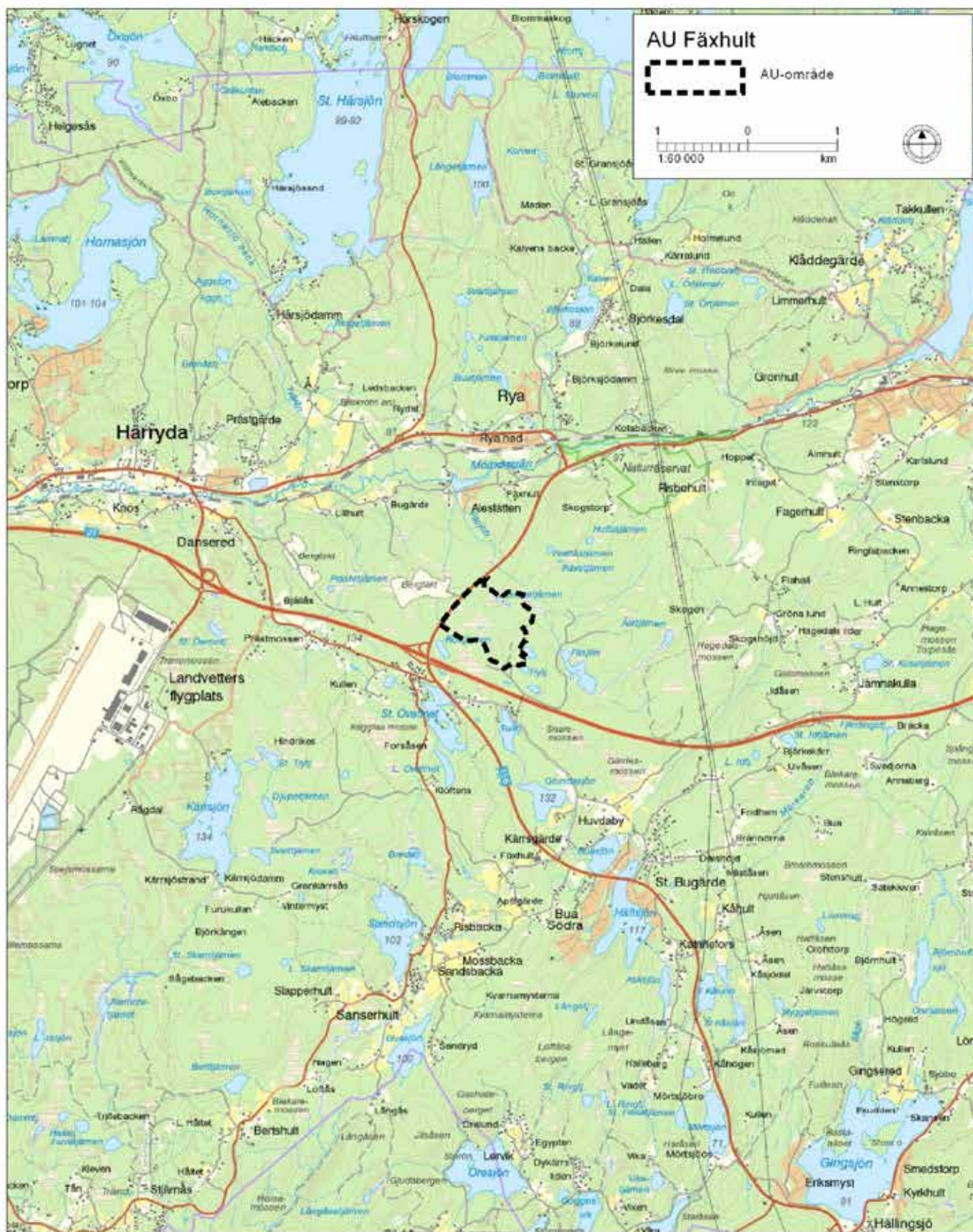

Illustration 1. Kartan visar utredningsområdet öster om Hälaryda.

Fäxhult 1:33 m fl, Härryda socken och kommun, Västra Götalands län

Arkeologisk utredning

Kolningsgrop från 1700-talet

Sammanfattning

Kulturlandskapet har fått i uppdrag att utföra en arkeologisk utredning inom område för planerad deponi och återvinningsverksamhet inom fastigheterna Fäxhult 1:33, Fäxhult 1:3 samt Kärrsgårde 1:3, i Härryda socken och kommun. Syftet med utredningen är att identifiera eventuella kulturhistoriska lämningar, fornlämningar och kulturmiljöer.

Området inventerades under en dag i december 2016. Endast en lämning påträffades, en kolningsgrop. Studiet av historiska kartor och

fornlämningsbilden tyder på att detta troligen ger en god bild av förhållandena. Området är beläget ovan högsta kustlinjen och inga särskilda boplatsslägen finns inom området. Inget i de äldre kartorna tyder på annat än att skogsmarken varit allenaarådande.

Kolningsgropen har daterats till 1700-tal, och bedöms därmed som fornlämning.

Kulturlandskapet föreslår inga vidare åtgärder, utan anser att dateringen av gropen tillsammans med övrig dokumentation är tillräcklig.

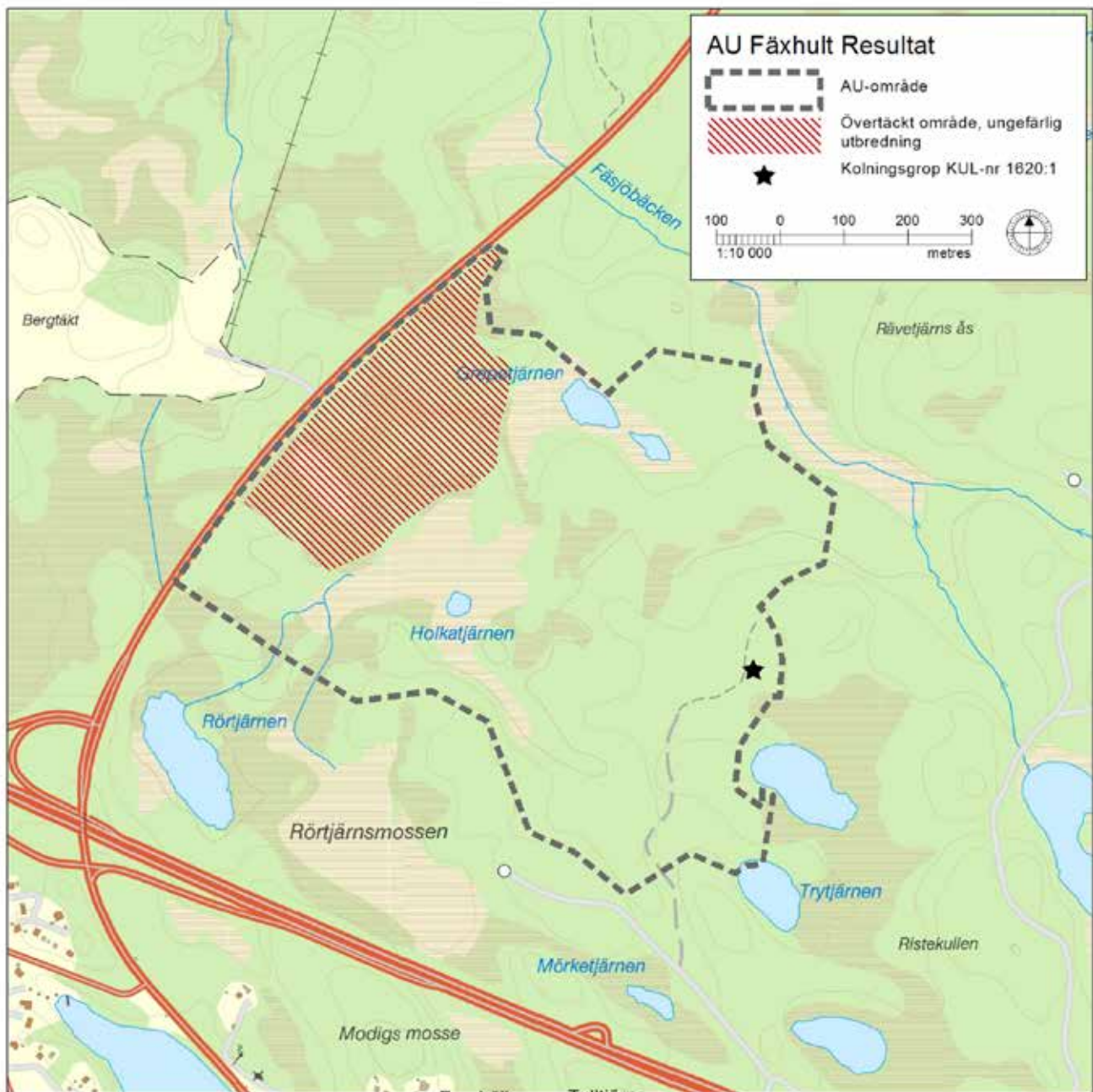

Illustration 2. Resultatet av utredningen: En kolningsgrop i den östra delen av området. Den yta i väster som redan var ianspråktagen för deponi är markerad.

Syfte

Samgräv Recycling AB avser att ta ett område inom fastigheterna Fäxhult 1:33, Fäxhult 1:3 samt Kärrsgårde 1:3, i Härryda socken och kommun, i anspråk för deponi och återvinningsverksamhet, *illustration 1*. Kulturlandskapet har därför fått i uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Götalands län att utföra en arkeologisk utredning inom området. Syftet med utredningen är att identifiera eventuella kulturhistoriska lämningar, fornlämningar och kulturmiljöer.

Utredningsområdet

Angivet utredningsområde var drygt 550 000 m² stort, och utgörs av skog, kalhyggen och våtmarker med tjärnar i ungefärligen lika stora delar, *illustration 2 och 3*. Inom området fanns inga kända fornlämningar. Söder om området finns bland annat skogsbrukslämningar i form av kolbottnar samt husgrunder och hägnader.

Tidigare undersökningar

Inga tidigare arkeologiska undersökningar har utförts inom området. Söder om området finns emellertid lämningar som registrerats som ett resultat av en arkeologisk utredning steg 1 som utfördes 2016 inför planerad höghastighetsjärnväg mellan Göteborg och Borås.¹ Dessa lämningar utgörs av en kolbotten, en färdväg, en källargrund samt en hägnad (Härryda 99, 100, 101 och 104). Dessutom identifierades ett lämpligt boplatsläge vid sjön Stora Övattnets norra strand.

Metod

Inledningsvis gjordes en översiktlig genomgång av historiska kartor avseende området.

Området inventerades under en dag i december av två arkeologer vid barmark och uppehåll. Framkomna lämningar mättes in med RTK-GPS, beskrevs och fotograferades. Ingen schaktning utfördes, då detta utifrån topografi,

Illustration 3. Fotot är taget från den sydvästra delen av området mot nordost. I förgrunden hyggesmark, i bakgrunden våtmark till vänster och barrskog till höger.

¹ Engman & Ternström 2016

Illustration 4. Kolningsgropen KUL nr 1620-1. Vallen och gropen syns tydligt. Foto mot sydväst.

kartstudier och fornlämningsbild inte bedömdes som relevant.

Den västligaste delen inventerades inte då denna del redan var ianspråktagen, bygglov finns.

Utredningsresultat

Området var delvis svårinventerat på grund av skogsbruk och markblöta. Endast en lämning påträffades, en kolningsgrop.

Lämningar

KUL-nr 1620:1 utgörs av en kolningsanläggning i form av en kolningsgrop, *illustration 4 och 5 samt tabell 1*. Gropen, som var rund och välbevarad, var belägen i en svag sluttning i uppvuxen gran-

skog. En stor gran och en stor tall växte i vallen.

Lämningen i sin helhet, det vill säga grop och vall, mäter 4 x 4 meter. Gropen är 1,5 x 1 meter stor och 0,35 meter djup. Vallen är 1,5-2 meter bred, och intill 0,2 meter hög. Vallen når hela vägen runt och är tydlig. Vid provstick framkom rikligt med kol och sot i gropen, och enstaka kol i vallen.

Analysresultat

Vedartsanalys

Ett kolprov togs ur gropen och skickades till Vedlab, Glava, för vedartsanalys, *bilaga 1*. Analysen visar att gran använts vid kolningen, vilket är väntat eftersom ved från barrträd är det som

Tabell 1. Lämningslista

Nr	Typ	Beskrivning	Analys svar	Bedömning
1	Kolningsanläggning	Kolningsgrop. Grop + vall 4x4 m. Grop 1,5x1 m, 0,35 m djup. Vall 1,5-2 m bred, intill 0,2 m hög. Kol och sot i grop. Enstaka kol i vall. Belägen i sluttning i skogsmark. Bevuxen med en stor gran och en stor tall. Välbevarad. Kolprov taget ur gropen.	Vedart: Gran ¹⁴ C-datering: 228 ± 45 BP	Fornlämning

Illustration 5. Kolningsgropen KUL nr 1620-1. Foto mot nordost.

vanligtvis använts.² Vedartsanalysen stödjer också bilden av att området varit skogsbevuxet under överskådlig tid.

¹⁴C-analys

Kol från gropen har skickats till CEDAD, Italien, för datering, *bilaga 2*. Resultatet gav en datering till 224 +/-45 BP. Kalibreringsresultatet är spretigt och lite svårtolkat, osäkerhetsfaktorn gör att det är teoretiskt möjligt att kolningsgropen använts någon gång mellan 1520 e Kr och fram till nutid. Störst sannolikhet är det dock att den varit brukad någon gång mellan 1641 och 1802. Se även tidsaxeln längst bak i rapporten.

Schakt, anläggningar och fynd

Inga schakt eller provgropar togs upp inom ramen för utredningen. Inga anläggningar har därför framkommit, och inga fynd har gjorts.

Tolkning

Området var delvis svårinventerat på grund av skogsbruk (skotarspår, ris) och markblöta. Studiet av historiska kartor och fornlämningsbil-

den i anslutande områden tyder dock på att det knappast kan finnas särskilt mycket lämningar inom området. Området är beläget ovan högsta kustlinjen och inga särskilda boplatsslagen finns inom området. Inget i de äldre kartorna tyder på annat än att skogsmarken varit allennarådande.³ Den enda kolningsgropen ger troligen en god bild av förhållandena. Kolningsgropen är troligtvis anlagd under 1700-tal, och bör sannolikt spegla kolning för husbehov eller avsalu.

Längre västerut i Härryda kommun, söder om Landvetter och öster om Mölnlycke, finns däremot ett stort antal kolningsgropar registrerade. Öster om Yxsjön har Lödöse museum registrerat 155 kolningsgropar på en sträcka om 2 kilometer i samband med inventering i en kraftledningsgata.⁴ Det betyder inte mindre än en kolningsgrop var 13:e meter! Mellan sjöarna Skärsjön och Stora Äntetjärnen finns ytterligare 26 kolningsgropar registrerade.⁵ Enligt uppgifter i dessa två rapporter ska det finnas ytterligare kolnings-

2 Ekomuseum Bergslagen 1999

3 Lantmäteriet 1844a & b, 1869, 1973a-d

4 Morner 2011

5 Rosén 2008

gropar i de här områdena ⁶, vilket verkar rimligt. Några av de gropar som undersöktes mellan Skärsjön och Stora Äntetjärnen daterades, och dateringarna ligger mellan 155±30 BP och 50±30 BP. Författaren gör bedömningen att kolningen i huvudsak pågått under 1700- och 1800-talen. Här har man främst kolat tall men också gran.

En genomgång av FMIS visar inga tecken på någon dokumenterad järnframställning i området, men det är så klart tänkbart att sådan trots det kan ha ägt rum. Däremot vet vi att hemslöjdsmide ägt rum. Hemslöjd för avsalu har varit vanligt förekommande länge, men började gynnas av kronan först från 1770-talet. I *Alfred Jönssons skrifter. Nedtecknade minnen om livet i Lindome – från 1700-talets slut till 1900-talets början så som Alfred Jönsson förmedlat dem* står att läsa om liesmide i Lindome. ⁷ Han skriver också var smideskol och träkol köptes:

”Smideskol köpte man även i Göteborg. En tunna = 160 liter kostade 1837 2 kr. 50 öre. 1839 2 kr 67 öre och 1852 1 kr 75 öre per tunna. Träkol

köpte man från Sätilla, Landvetter och Härryda. Priset på detta vet jag ej.”

Träkol är skört och känsligt för transport, helst skulle kolet inte transporteras längre sträckor än 2 mil. ⁸ Kolningen har troligtvis varit en viktig bisyssla för bönderna i Härryda.

Antikvarisk bedömning

Kolningsgropen bedöms som fornlämning på grund av dateringen till före 1850 e Kr.

Förslag på ytterligare åtgärder

Kulturlandskapet föreslår inga vidare åtgärder, utan anser att dateringen av gropen tillsammans med övrig dokumentation är tillräcklig i det här fallet.

Inom området finns ett antal gränsmärken i aktuell gräns. Dessa omfattas inte av kulturmiljölagen, men är skyddade enligt 14 kap 8 § brottsbalken. Ansökan om säkerställande av gränsmärken lämnas till Lantmäteriet.

6 Morner 2011, Rosén 2008

7 Jönsson 1927

8 Ekomuseum Bergslagen 1999

Källor

Litteratur

- Ekomuseum Bergslagen 1999 *Ekomuseum katekes om bergsbruk och järnhantering – ekonomisk och teknisk historia*. Författare: Bengt Grundmark.
- Engman, Fredrik & Ternström, Clas 2016 *Arkeologisk utredning inför planerad höghastighetsjärnväg mellan Borås och Göteborg, sträckan Mölnlycke-Bollebygd Råda, Landvetter, Härryda, Björketorp och Bollebygds socknar, Härryda och Bollebygds kommuner, Västra Götalands län*. Rapport Uppdragsnummer 1181106000 2016-06-02. SWECO
- Jönsson, Alfred 1927 *Alfred Jönssons skrifter. Nedtecknade minnen om livet i Lindome – från 1700-talets slut till 1900-talets början så som Alfred Jönsson förmedlat dem*. Daterad 1 maj 1927. Nedladdad från Bygdeband 2017-03-10. (http://www.bygdeband.se/wp-content/uploads/uploaded/448/283305_aj_bok_1_renskriven.pdf)
- Morner, Pernilla 2011 *Kolningsgropar i Härryda. Inventering längs kraftledningsgata i Råda och Landvetter. Frivillig arkeologisk utredning inom fastigheterna Benareby 2:2 och Bolås 1:42 m fl, Råda & Landvetter socknar, Härryda kommun, Västergötland*. Lödöse museum. Rapport 2011:15.
- Rosén, Christina 2008 *Landvetter Park. Västergötland, Landvetter socken, fornlämning 89, 95, 96, 98, 99, 102, 103, 104 samt nyupptäckta fornlämningar. Arkeologisk förundersökning*. UV Väst Rapport 2008:26.

Digitala källor

- FMIS
Fornsök, <http://www.fmis.raa.se>
(Besökt 2016-11-25)

Kartor

Lantmäteriet:

- Lantmäterimyndigheternas arkiv 1844a 14-HÄR-72 Laga skifte (Fäxhult)
- Lantmäterimyndigheternas arkiv 1844b 14-HÄR-74 Laga skifte (Kärrsgärde)
- Rikets allmänna kartverks arkiv 1869 Borås J243-33-1 Generalstabskartan
- Rikets allmänna kartverks arkiv 1973a Härryda J133-7Boi76 Ekonomiska kartan
- Rikets allmänna kartverks arkiv 1973b Klåddegärde J133-7Boj75 Ekonomiska kartan
- Rikets allmänna kartverks arkiv 1973c Sandsbacka J133-6B9i75 Ekonomiska kartan
- Rikets allmänna kartverks arkiv 1973d Bugärde J133-6B9j75 Ekonomiska kartan

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1688

**Vedartsanalyser på material från Västra Götalands
län, Härryda, Fäxhult AU.**

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1688

2016-12-21

Vedartsanalyser på material från Västra Götalands län, Härryda, Fäxhult AU.

Uppdragsgivare: Annika Östlund/Kulturlandskapet

Arbetet omfattar ett kolprov från en (troligen) ensamliggande kolningsgrop i skogsmark. Provet innehåller kol från gran. Gran kan ge hög egenålder vid datering. Men troligtvis kolade man inte alltför grova och gamla träd.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
1	1	Kolningsgrop	2,0g	<0,1g 4 bitar	Gran 4 bitar	Gran 14mg	

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com
www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Gran	<i>Picea abies</i>	350 år	Trivs på näringsrika jordar. Tål beskuggning bra och konkurrerar därför lätt ut andra arter	Lätt och lös men ganska seg ved. Ofta rakvuxen. Ganska motståndskraftig mot röta. Stolpar golvbrädor störrar lieskaft, korgar	Bark till taktäckning. Granbarr till kreatursfoder

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

UNIVERSITÀ
DEL SALENTO

CEntro di DATazione e Diagnostica

Annika Ostlund
Kulturland
Ekelidsvagen 5, S-457
Fjällbacka
Sweden

08 March 2017

Rif.CEDAD: 2017_0032

Results of Radiocarbon Dating

Dear sir, please find enclosed the results of the radiocarbon dating of the samples you submitted to CEDAD (AMS and radiocarbon dating facility, University of Lecce, Italy) and listed in Table 1.

Sample ID	CEDAD Code	Provenance
1620A1 P1	LTL17127A	

TABLE 1. SUMMARY OF THE DATED SAMPLES.

Macro contaminants were removed from the samples by mechanical handpicking under optical microscope. The selected portion of the samples was treated in order to chemically remove any possible source of contamination.

The purified sample material was then converted to carbon dioxide by combustion in sealed quartz tubes. The obtained carbon dioxide was converted at 550°C into graphite by using ultrahigh purity Hydrogen as reducing medium and 2 mg iron powder as catalyst. The sample yielded enough graphite to allow an accurate determination of the radiocarbon age by the accelerator mass spectrometer. The radiocarbon concentrations have been determined in the accelerator mass spectrometer by comparing the ¹²C, ¹³C currents and the ¹⁴C counts obtained from the samples with those obtained from standard materials

CEDAD - CEntro di DATazione e Diagnostica
Dipartimento di Matematica e Fisica "Ennio de Giorgi", Università del Salento
c/o Cittadella della Ricerca, S.S. 7 per Mesagne, Km. 7 +300, 72100 Brindisi
Tel. +39 0832 295050 FAX +39 0832 295058
e-mail: cedad@unisalento.it
web: www.cedad.unisalento.it

supplied by IAEA (International Atomic Energy Agency) and NIST (National Institute of Standard and Technology). The “conventional radiocarbon age” was calculated with a $\delta^{13}\text{C}$ correction based on the $^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$ ratio measured directly with the accelerator. For the estimation of the measurement uncertainty (standard deviation) both the radioisotope counting statistics and the scattering of the data have been taken into account. The larger of the two is given as final error in Table 2.

Sample	Radiocarbon Age (BP)	$\delta^{13}\text{C}$ (‰)^(**)	Note
LTL17127A	228 ± 45	-20.1 ± 0.5	

(**) The listed values of the carbon stable isotopes fractionation term ($\delta^{13}\text{C}$) are measured by AMS. These values can differ from the natural fractionation and from those measured by IRMS.

TABLE 2. MEASURED VALUES.

The conventional radiocarbon ages of the samples were converted into calendar years by using the software OxCal Ver. 3.5 based on the last atmospheric dataset [Reimer PJ, et al. 2013 *Radiocarbon* 55 No. 4-1869-1887]. The results of the calibration are reported in the following figures.

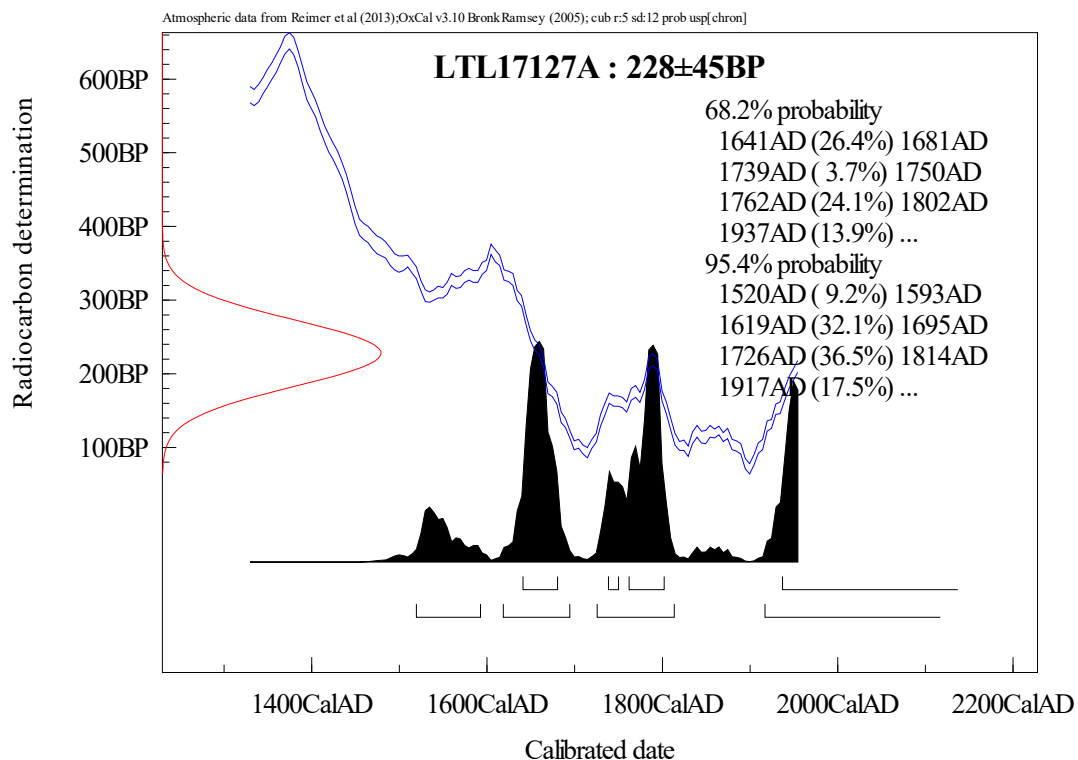
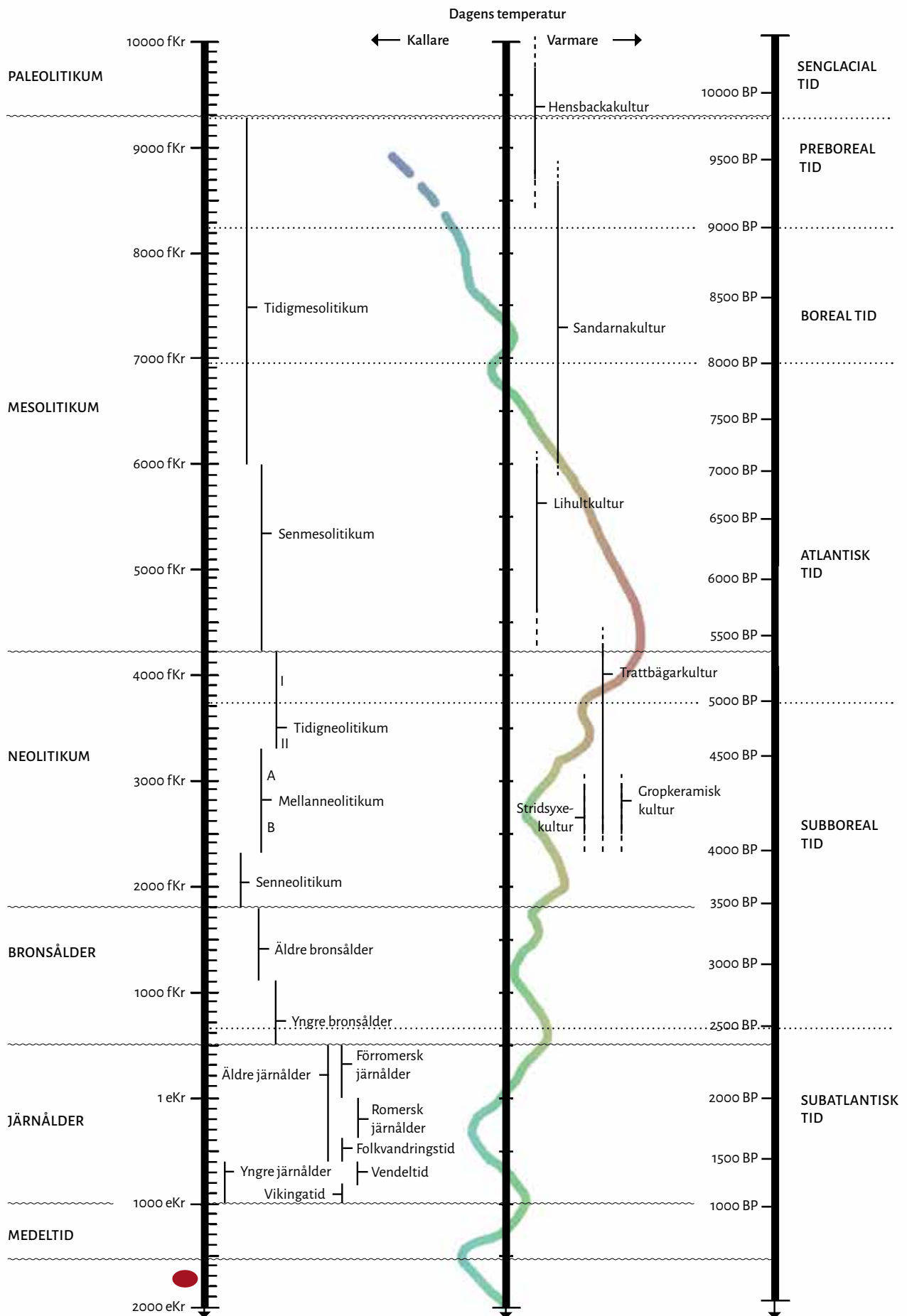

Figure 1. Calibration of the radiocarbon age of the sample LTL17127A.

Best Regards,

Prof. Dr. Lucio Calcagnile

Director, Centro di Datazione e Diagnostica dell'Università del Salento

Sammanställt av: Swedberg & Östlund. Källor: Andersson & Ragnesten (red) 2005, Nielsen 1993, Svedhage 1996, Welinder, Pedersen, Widgren (red) 1998 samt OxCal

**Fäxhult 1:33 m fl, Härryda socken och kommun, Västra
Götalands län
Arkeologisk utredning**

Kulturlandskapet har utfört en arkeologisk utredning inom ett skogsområde i Härryda kommun. Området inventerades under en dag i december 2016. Endast en lämning påträffades, en kolningsgrop. Kulturlandskapet föreslår inga vidare åtgärder, utan anser att dateringen av gropen tillsammans med övrig dokumentation är tillräcklig.

www.kulturland.se

